

Ad primum ergo dicendum, quod ratio illa procedit de pœnitentia secundum quod est passio.

Ad secundum dicendum, quod vindictam appetit ex passione de alio, pertinet ad irascibilem. Sed appetere, vel facere vindictam ex ratione de se, vel de alio, pertinet ad voluntatem.

Ad tertium dicendum, quod memoria est vis apprehensiva præteriti. Pœnitentia autem non pertinet ad vim apprehensivam, sed ad appetitivam, quæ præsupponit actum apprehensivæ. Unde pœnitentia non est in memoria, sed præsupponit eam.

Ad quartum dicendum, quod voluntas (sicut in prima parte habitum est¹) movet omnes alias potentias animæ. Et ideo non est inconveniens, si pœnitentia in voluntate existens, aliquid in singulis potentiis animæ operetur.

Hic articulus non indiget commentario; nam ex præcedente manifeste sequitur propriam virtutem pœnitentiae esse in voluntate, ut D. Thomas respondet. Solum posset quæri, an in appetitu sensitivo respondeat illi aliquis habitus, facilitans illum ad cooperandum huic justitiæ ad Deum in satisfactione exhibenda. Sed hæc quæstio generalis est, de his præcipue virtutibus quæ sunt ad alterum, et in sequente disputatione nonnihil in particulari attingemus.

ARTICULUS V.

Utrum principium pœnitentiae sit ex timore?

1. *Ad quintum sic proceditur. Videtur quod principium pœnitentiae non sit ex timore. Pœnitentia enim incipit in displicencia peccatorum. Sed hoc pertinet ad charitatem, ut supra dictum est³. Ergo pœnitentia magis oritur ex amore, quam ex timore.*

2. *Præterea, ad pœnitentiam homines provocantur per expectationem regni cœlestis, secundum illud Matth. 3 et 4: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum calorum. Sed regnum cœlorum est objectum spei. Ergo pœnitentia magis procedit ex spe, quam ex timore.*

3. *Præterea, timor est quidam actus inter-*

¹ Q. 82, a. 4.

² 4, d. 14, q. 1, art. 2, q. 1, per tot., et q. 2, corp.

³ Art. 3 hujus quæst.

rior hominis. Pœnitentia autem non videtur in nobis esse ex opere hominis, sed ex opere Dei, secundum illud Hier. 31: Postquam convertisti me, egit pœnitentiam. Ergo pœnitentia non procedit ex timore.

Sed contra est quod Isai. 26 dicitur: Sicut que concepit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus, scilicet, per pœnitentiam. Et postea subditur secundum aliam litteram: A timore tuo, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum salutis, id est, pœnitentiae salutaris, ut per præmissa patet. Ergo pœnitentia procedit ex timore.

Respondeo dicendum quod de pœnitentia loqui possumus duplitere. Uno modo quantum ad habitum; et sic immediate a Deo infunditur sine nobis principaliter operantibus, non tamen sine nobis dispositive cooperantibus per aliquos actus. Alio modo possumus loqui de pœnitentia quantum ad actus, quibus Deo operanti in pœnitentia cooperamur. Quorum actuorum primum principium est Dei operatio convertentis cor, secundum illud Threnes., cap. ult.: Converte nos, Domine, ad te, et convertemur. Secundus actus est motus fidei. Tertius est motus timoris servilis, quo quis timore suppliciorum a peccatis retrahitur. Quartus actus est motus spei, quo quis, sub spe venie consequendæ, assumit propositum emendandi. Quintus actus est motus charitatis, quo alicui peccatum displicet secundum seipsum, et non jam propter supplicia. Sextus actus est motus timoris filialis, quo propter reverentiam Dei aliquis emendam Deo voluntarius offert.

Sic igitur patet, quod actus pœnitentiae a timore servili procedit, sicut a primo motu affectus ad hoc ordinato; a timore autem filiali, sicut ab immediato et proximo principio.

Ad primum ergo dicendum, quod peccatum prius incipit homini displicere (maxime peccatori) propter supplicia, quæ respicit timor servilis, quam propter Dei offensam vel peccatum turpitudinem, quod pertinet ad charitatem.

Ad secundum dicendum, quod in regno cœlorum appropinquante, intelligitur adventus Regis, non solum præmiantis, sed etiam punientis. Unde et Matthæi cap. 3, Joannes Baptista dicebat: Progenies viperarum, quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira.

Ad tertium dicendum, quod ipse etiam motus timoris procedit ex actu Dei convertentis cor; unde dicitur Deuteronom. capite quinto: Quis det eos talem habere mentem, ut timeant me?

Et ideo per hoc, quod pœnitentia a timore procedit, non excluditur quin procedat ex actu Dei convertentis cor.

COMMENTARIUS.

1. Satis declarat D. Thomas in articulo sensum tituli ejus; non enim inquiritur quod sit principium veluti physicum, efficiens in nobis virtutem pœnitentiae; quia *hoc modo*, inquit D. Thomas, *solis Deus est principium infundens nobis virtutem pœnitentiae, nobis tantum dispositive cooperantibus*; sed inquiritur de ipso actu pœnitentiae, seu de actibus quibus cooperando divinæ gratiæ usque ad agendum veram pœnitentiam perducimur, et sic ait D. Thomas, *principium pœnitentiae esse timorem, tum servile, tum etiam filiale; illum remotum, hunc vero proximum*. Circa priorem partem occurrebat quæstio, quam hic tractat Cajetanus, an pœnitentia sit virtus infusa, sed hanc tractabimus disputatione sequente. Nunc solum adverto, quod licet detur aliqua virtus pœnitentiae acquisita, loquendo tamen de pœnitentia Christiana, quæ sola apud nos debet censeri pœnitentia simpliciter, illa revera est virtus infusa. Et ideo D. Thomas de hac pœnitentia Theologice tractans ita absolute loquitur, et supernaturale ac divinum principium illi attribuit.

2. Numerantur sex actus quibus homo ad agendum pœnitentiam perducitur. — Circa alteram partem advertendum est etiam de actu pœnitentiae posse moveri quæstionem de principio physico ejus, de quo etiam D. Thomas non agit, quia ad materiam de gratia spectat. Et de illo eadem proportione loquendum est, qua de habitu; utriusque enim principale principium, non solum in genere causæ primæ, sed etiam in genere causæ proximæ, est Deus, ut auctor supernaturalium donorum. Quia tam actus, quam habitus quoad substantiam supernaturalis est; quoad instrumentale autem principium intervenit differentia, quod habitus sœpe fit medio sacramento tanquam principio physico, non vero actus, qui vel supponitur ad susceptionem sacramenti, vel si est consequens, non est per se et certa lege conjunctus cum effectu sacramenti. Ex parte item nostra intercedit alia differentia, quod habitus fit a solo Deo in nobis, tanquam a principio extrinseco; actus vero fit quidem a Deo principaliter operante et cooperante, non tamen sine influxu physico humanae voluntatis consentientis gratiæ Dei. Solum ergo agit D. Thomas de progressu morali, quo per varios actus intellectus et voluntatis divina gratia trahit voluntatem, usque ad verum actum pœnitentiae efficiendum. Et sic numerat D. Thomas sex actus, quorum primus non est proprie actio humana, sed est motio quædam divina, quæ a Concilio Tridentino nomine vocationis, seu excitantis gratiæ significatur. Secundus est actus fidei. Reliqui sunt actus voluntatis, inter quos primus est timor. Unde, cum dicunt principium pœnitentiae esse ex timore, intelligi debet inter actus humanos a voluntate elicitos, inter quos ponitur timor servilis primo loco, in secundo vero spes, et in tertio caritas, non quia hic ordo sit simpliciter necessarius, sed quia hic est ordinarius modus procedendi, et maxime accommodatus conditioni humanæ. Et ideo doctrinam hanc quoad hanc partem Concilium Tridentinum amplexum est. Est tamen differentia; nam Concilium Tridentinum immediate post actum amoris ponit odium et detestationem peccati, postea vero adjungit propositum inchoandi novam vitam; D. Thomas autem interponit actum timoris filialis, ut proximum charitati, quo, inquit, propter reverentiam Dei aliquis emendam Deo voluntarius offert. Quod dictum D. Thomæ habet difficultatem, ut supra tetigi, tum quia offerre Deo emendam, non videtur esse actus timoris, sed potius desiderii et propositi emendandi vitam; tum etiam quia hoc propositum est posterius proprio actu pœnitentiae, qui est detestatio peccati. Dici vero potest primo D. Thomam sub actu charitatis comprehendere actum propriissimum pœnitentiae adversus peccatum; sic enim ait: *Quintus actus est motus charitatis, quo alicui peccatum displicet secundum seipsum*; quæ displicencia est formalissimus actus pœnitentiae. Unde cum inferioris ait pœnitentiam esse ex timore filiali, intelligetur, vel quantum ad actum propositi emendæ, vel quantum ad satisfactionem voluntariam, quam homo Deo offert pro peccato, quam nomine emendæ videtur D. Thomas in illo sexto actu intelligere. Vel secundo, cum in quinto actu involvit displicencia peccati secundum se, exponi potest, nou de propria detestatione peccati commissi, sed de absoluta displicencia et odio peccati secundum se spectati, ut repugnat bonitati divinæ, jam dilectæ per charitatem; ex qua dilectione et odio nascitur quædam fuga status culpæ et peccati ex eodem motivo divinæ bonitatis, quæ proprie pertinet ad timorem

filiale, quatenus respicit permanentiam in illo statu, et illam fugit. Ex quo timore nascitur voluntas destruendi peccatum commisum, quae jam spectat ad actus pœnitentiae, quam voluntatem appellavit D. Thomas voluntariam oblationem emendare; nam ibi per emendam, ut dixi, non inchoationem novæ vitæ, sed recompensationem culpæ commissæ intelligit. Et ita ex hac voluntate sequitur testatio præteritæ, et propositum futuræ vitæ. Unde constat in doctrina D. Thomæ nihil esse contrarium doctrinæ Concilii, sed Concilium illum actum timoris filialis omisso, quia fortasse adeo frequens aut necessarius non est.

ARTICULUS VI.

Utrum pœnitentia sit prima virtutum?

1. *Ad sextum sic proceditur. Videtur quod pœnitentia sit prima virtutum. Quia super illud Matthæi 3: Pœnitentiam agite, dicit Gloss. 2: Prima virtus est per pœnitentiam punire veterem hominem, et vitia odise.*

2. *Præterea, recedere a termino, prius esse videtur quam accedere ad terminum. Sed omnes alia virtutes pertinere videntur ad accessum ad terminum (quia per omnes ordinatur homo ad bonum agendum), pœnitentia autem videtur ordinari ad recessum a malo. Ergo pœnitentia videtur esse prior omnibus aliis virtutibus.*

3. *Præterea, ante pœnitentiam est peccatum in anima. Sed simul cum peccato nulla virtus animæ inest. Ergo nulla virtus est ante pœnitentiam; sed ipsa videtur esse prima, quæ aliis aditum aperit, excludendo peccatum.*

Sed contra est quod pœnitentia procedit ex fide, spe, et charitate, sicut jam dictum est³. Non ergo est pœnitentia prima virtutum.

Respondeo dicendum, quod in virtutibus non attenditur ordo temporis quantum ad habitus; quia cum virtutes sint connexæ (ut in secunda parte habitum est⁴) omnes simul incipiunt esse in anima. Sed dicitur una earum esse prior altera ordine naturæ, qui consideratur ex ordine actu; secundum, scilicet, quod actus unius virtutis præsupponit actum alterius virtutis. Secundum hoc igitur dicendum est, quod

¹ 4, d. 14, q. 1, art. 1, q. 6, ad 6, et art. 2, q. 2.

² Gloss. ord. ibid.

³ Art. præc.

⁴ 4, 2, q. 65, art. 1.

actus quidam laudabiles etiam tempore præcedere possunt actum et habitum pœnitentiae, sicut actus fidei et spei informium, et actus timoris sercilis. Actus autem et habitus charitatis simul sunt tempore cum actu et habitu pœnitentiae, et cum habitibus aliarum virtutum. Nam, sicut in secunda parte habitum est¹, in justificatione impii simul est motus liberi arbitrii in Deum (qui est actus fidei per charitatem formatus), et motus liberi arbitrii in peccatum, qui est actus pœnitentiae. Horum tamen duorum actuum primus naturaliter præcedit secundum; nam actus virtutis pœnitentiae est contra peccatum ex amore Dei, unde primus actus est ratio et causa secundi. Sic igitur pœnitentia non est simpliciter prima virtutum, nec ordine temporis, nec ordine naturæ; quia secundum ordinem naturæ simpliciter præcedunt ipsam virtutes Theologicae. Sed quantum ad aliquid est prima inter cæteras virtutes ordine temporis, quantum ad ejus actum, qui primus occurrit in justificatione impii. Sed ordine naturæ videntur esse alia virtutes priores, sicut quod est per se, est prius eo, quod est per accidens; nam alia virtutes per se videntur esse necessarie ad bonum hominis; pœnitentia autem, supposito quodam, scilicet, peccato præexistente; sicut etiam dictum est² circa ordinem sacramenti pœnitentiae ad alia sacramenta prædicta.

Ad primum ergo dicendum, quod Gloss. illa loquitur quantum ad hoc, quod actus pœnitentiae primus est tempore inter actus aliarum virtutum moralium.

Ad secundum dicendum, quod in motibus successivis recedere a termino est prius tempore, quam pervenire ad terminum, et prius natura, quantum est ex parte subjecti, sive secundum ordinem causa materialis. Sed secundum ordinem causæ agentis et finalis prius est pervenire ad terminum; hoc enim est quod primo agens intendit. Et hic ordo præcipue attenditur in actibus animæ, ut dicitur in 2 Phys.

Ad tertium dicendum, quod pœnitentia aperit aditum virtutibus, expellendo peccatum per virtutem fidei et charitatis, quæ sunt naturaliter priores; ita tamen aperit eis aditum, quod ipsæ simul intrant cum ipsa; nam in justificatione impii simul cum motu liberi arbitrii in Deum et in peccatum est remissio culpæ, et infusio gratiæ, cum qua simul infun-

¹ 4, 2, q. 113, art. 3 et 4.

² Q. 65, art. 2.

DISPUTAT. VII. SECT. I.
duntur omnes virtutes, ut in secunda parte habitum est¹.

Littera D. Thomæ est satis perspicua, quantum ad ejus mentem spectat, et ex dictis in superiori articulo amplius etiam declarata est; quantum vero pertinet ad rem ipsam, attingit ordinem naturæ, vel temporis inter actus, qui concurrunt ad justificationem impii. De qua re ex professo agitur in 4, 2, quest. 113. Et quantum ad presentem locum spectat, tractabitur a nobis infra, disputando de effectibus pœnitentiae.

DISPUTATIO VII.

DE HABITU VIRTUTIS PŒNITENTIAE.

Suppositis his, quæ de objecto, et actibus hujus virtutis dicta sunt, facilis erit naturam ipsius habitus explicare, cum habitus ab objecto, et actibus speciem sumat. Dicemus enim, cujus ordinis, et potentiae hic habitus sit, deinde cujus speciei, et quomodo ad virtutes alias comparetur.

SECTIO I.

Utrum pœnitentia sit virtus moralis per se infusa voluntati.

1. Datur habitus specialis pœnitentiae. — Primo, suppono dari aliquem habitum specialiæ pœnitentiae, quod negarunt Altisiod., lib. 4 Summ., tract. 6, q. 3; Mairon, in 4, d. 14, q. 2, dicentes, omnes virtutes exercere pœnitentiam, singulas sub propria ratione; et ideo habitus pœnitentiae esse collectionem omnium virtutum. Nos vero supra ostendimus, dari quidem hanc pœnitentiae acceptiōnem, et nihilominus etiam dari speciale quoddam motivum ad justitiam pertinens, ex quo possumus omnia peccata detestari; et ex illo dici speciales actus distinctos a reliquis habitibus virtutum. Inde ergo concluditur dari habitus his actibus proportionatum, et consequenter specificum. Nam si illi actus sint vel esse possint imperfecti et ordinis naturalis, generabunt habitum dantem facilitatem ad similes actus; nam eadem ratio est de illis, quæ de aliis omnibus; si autem sint actus perfecti et supernaturales, Deus etiam infundet habitum ejusdem ordinis, quo illi flant connaturali modo; hæc est enim neces-

¹ 4, 2, q. 113, art. 7 et 8, et q. 65, art. 3 et 4.

sitas habituum infusorum, quæ non minus in hoc opere locum habet quam in aliis. Atque ita sentiunt de hac virtute D. Thomas hic, et omnes expositores ac Doctores supra relati. De hoc ergo habitu in hac disputatione loquimur; et ad illum proprie pertinet illud præceptum justitiae ad Deum, quo tenetur illi satisfacere; et illi etiam opponitur speciale vitium, seu peccatum impenitentiae.

Habitum pœnitentiae non esse habitum gratiæ. Corollarium primum.

2. *Ex quo etiam obiter intelligitur falsam esse illam sententiam, quam Bonaventura et alii referunt, habitum pœnitentiae esse ipsum habitum gratiæ, quia habet eumdem effectum, scilicet remittere peccatum. Verumfamen id esse non potest, quia habitus gratiæ est in animæ essentia, et non est proximum principium alicujus actus; at vero pœnitentia est principium proximum illorum actuum, quos supra declaravi, unde et in voluntate recipitur sicut et ipsi actus. Suppono autem in hac ratione opinionem D. Thomæ, quod gratia sit distincta ab habitu charitatis, quod fortasse auctores illius sententia non admitterent. Nihilominus tamen licet contrarium eis demus, solum poterunt inferre gratiam ipsam esse habitum, qui in re ipsa elicit illum actum pœnitentiae, qui est perfectissimus et vera contritio, nam hunc supra diximus elici a charitate; non tamen debuissent negare proprium habitum pœnitentiae ex ratione justitiae. Supponendo ergo proprios actus pœnitentiae, qui sub ratione seu ex motivo justitiae fiunt, non esse elicitos a charitate, quod supra ostensum est, nulla probabili ratione opinari quis potest, pœnitentiam esse ipsam gratiam sanctificantem, sive quis opinetur illam esse eumdem habitum cum charitate, sive distinctum, quod probabilius est. Fundamentum autem illorum auctorum facile solvit, nam gratia remittit peccatum formaliter, pœnitentia vero dispositive, ut infra dicam. Addit D. Thomas hic, art. 2, ad 3, etiam effective, quod posset variis modis exponi, ut in commentario tetigi; et breviter exposui de efficientia morali per modum imperii, nam voluntas expellendi peccatum est proprius actus elicitus hujus virtutis, ut ipse expresse docet; per hunc autem actum imperat contritionem et amorem super omnia, quibus peccatum expellitur; qui autem efficit ultimam dispositionem expellentem formam, recte dicitur effective expellere formam.*